

Anna Wrzeńska

Sprawozdanie z badań antropologicznych krypty grobowej rodu Weiherów w Bożympolu Wielkim

---

Studia Lednickie 9, 375-393

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Wrzeńska

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ANTROPOLOGICZNYCH KRYPTY GROBOWEJ RODU WEIHERÓW W BOŻYMPOLU WIELKIM

W dniach od 14 do 16 czerwca 2005 r. Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im Teodory i Izzydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich, w ramach prac konserwatorskich przy XIX-wiecznym ewangelickim kościele pw. św. Piotra Ap. w Bożympolu Wielkim, gm. Łęczyce, powiat Wejherowo, przeprowadziło badania krypty grobowej rodziny Weiherów. Analiza antropologiczna szczątków kostnych i z mumifikowanych zwłok została wykonana przez antropologa, pracownika Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy mgr Annę Wrzeńską (fot. 1). Ekshumacja zwłok z trumien została przeprowadzona po wyniesieniu trumien i zwłok na zewnątrz krypty, na posadzkach rozebranego już kościoła (fot. 2). Materiał kostny został oddzielony i po wykonaniu ekspertyz złożony w zastępczych (sosnowych) skrzyniach, które złożono potem w pomieszczeniu krypty. Badaniom poddano materiał kostny należący do 19 osób.

W pierwszym etapie analizy dokonano określenia płci osobników oraz przybliżonego wieku w chwili śmierci. Stosując kryteria anatomiczno-antropologiczne określono płeć u osobników dorosłych i młodocianych. Uwzględniono przy tym różnice płciowe w budowie i masywności szkieletu postkranialnego oraz wykształceniu się niektórych cech kranioskopijnych (J. Strzałko, M. Henneberg 1975). Wiek w chwili śmierci osobników młodocianych oznaczono w przybliżeniu do jednego roku, osobników dorosłych z zaokrągleniem do 5 lat. Przy ustaleniu wieku osobników młodocianych brano pod uwagę stopień uformowania zawiązków i wyrzynania się kolejnych zębów, oraz stan rozwoju kośćca. U dorosłych wiek oceniono na podstawie stopnia obliteracji szwów czaszkowych, stopnia starcia zębów stałych, procesów inwolucyjnych na powierzchni spojenia łonowego (J. Piontek 1985). Materiał kostny zmierzono techniką antropometryczną podaną przez R. Martina (1957). Do charakterystyki morfologicznej czaszek wybrano 17 cech pomiarowych. Z wartości pomiarów wyliczono średnie charakterystyki 6 cech ilorazowych (wskaźników). Stosując klasyfikację poszczególnych wskaźników zalecaną przez R. Martina (1957), scharakteryzowano kształty czaszek męskich i żeńskich. Do oceny przyżyciowej

wysokości i budowy ciała wykorzystano 20 cech pomiarowych kości kończyn górnych i dolnych (J. Strzałko 1971).

Do opracowania wykorzystano metody statystyki matematycznej. Obliczono podstawowe charakterystyki statystyczne tj.: średnie arytmetyczne - $\bar{x}$, i odchylenia standardowe - S , a także podano zakresy zmienności każdej cechy min-max. Indywidualne wartości poszczególnych cech metrycznych zostały zamieszczone osobno dla szkieletów męskich, żeńskich i dzieci w Tabelach 1, 2, 3, 7, 8 i 9. Charakterystyki statystyczne zamieszczone w Tabelach 4, 5, 6, 10 i 11.

Ocenę warunków życia i stanu zdrowia pochówków oparto na ocenie występowania próchnicy zębów (dobry wskaźnik higieny i możliwości żywieniowych) jak i na opisie zmian paleopatologicznych zaobserwowanych na kośćcu (J. Gładkowska-Rzeczycka 1989).

Identyfikację szkieletów przeprowadzono zarówno w oparciu o zachowane, na trumnach bądź luźno w krypcie, tablice trumiennie, oraz w oparciu o publikowane opracowanie M. Dziecielskiego „Spis członków rodu Weiherów pochowanych w krypcie pod kaplicą w Bożympolu Wielkim (stan w dniu 12 czerwca 1998r.)” (1998).

SZCZEGÓŁOWY INWENTARZ KOSTNY

Trumny w krypcie były w złym stanie, nosiły ślady penetracji w celach rabunkowych były uszkodzone, przestawione i okradzione. Szczątki kostne wraz z zachowanymi resztkami odzieży spoczywały w trumnach na warstwie wiórów i ostrużyn drewnianych. Wióry występowały na dnie trumien jak i na szkieletach. Całość pokrywała substancja mazista, w której widoczne były liczne martwe larwy owadów.

Niniejszy opis prezentuje wyniki zgodne z przyjętym harmonogramem badania trumien nie zaś z porządkiem chronologicznym pochówków. Numery nadawane osobom po zakończonej analizie antropologicznej i przeprowadzonej identyfikacji są zgodne z przesłanym przez Muzeum maszynopisem spisu członków rodu:

TRUMNA 2. Trumna podwójna, cynowa i drewniana, kryła szczątki Księżnej Karoliny. Tablica trumienna: Caroline Prinzessin zu Hohenzollern – Hechingen geborene von Weiher. geboren d. 19 Dezember 1782 – gestorben d. 15 Februar 1860 (fot. 3).

Księżna ubrana była w złotą jedwabną suknię, czepiec (na czaszce pozostała jedynie jedwabna taśma o szer. 4,9 cm – fot. 4) i buciki o skórzanych podeszwach. Suknia długa, sięgająca znacznie poniżej stóp, górą prawdopodobnie dopasowana, rozszerzająca się ku dołowi. Niewątpliwie wyposażenie pochówku zostało przed prowadzonymi badaniami splądrowane i pozostały z niego najmniej wartościowe fragmenty. Wzdłuż ciała w trumnie, suszone kwiaty – pąki róż, liczne łydźki, patyczki i drobne rośliny. Ciało złożono na trocinach, głowę na jedwabnej złotej poduszce. W trumnie drewniany krucyfiks z rzeźbioną postacią Chrystusa. Głowa Księżnej była kształtna i bardzo pięknie zbudowana. Rysy twarzy ostre, szlachetne i dostojne. Czaszka była jajowata w kształcie, z wydatnym nosem. Wszystkie zębodoły zarówno

w szczęce jak i w żuchwie dawno już bezzębne i całkowicie zobliterowane. Są to zmiany typowe dla ludzi starych. Kształt czaszki nadkrótkoczaszkowy. Księżnę charakteryzowała głowa niska o wąskim czole, twarzy szerokiej, średnio szerokim nosie i wysokich oczodołach. Pojemność mózgowa czaszki była średnia i wynosiła 1584,8 cm³ (Tabela 2). W kośćcu stwierdzono typowe zmiany artretyczne, niewielkie obkostnienia i zwyrodnienia w głównych stawach, wywołane wiekiem a nie wysiłkiem czy wykonywaną pracą. Kośćciec dobrze uwapniony, smukła budowa ciała. Księżna była wysokiego wzrostu, mierzyła 161 cm (Tabela 8).

TRUMNA 3. Mieściła źle zachowane częściowo zeszkieletowane szczątki młodocianego osobnika. Na piersi położona była uszkodzona szabla. Szkielet złożony był na trocinach, pod którymi leżało siano. Sianem wypchana była również poduszka. Trumna bez tablic trumiennych, obita wewnątrz jasnym płótnem z wykończeniem w formie szarfy. W trumnie wystąpiły dwa fragmenty orzecha laskowego i jasna tekturowa gwiazda. Zmarły odziany był w ubranie o szarej barwie z przetykaną regularnie czerwoną nicią. Tkanina o grubym płóciennym splocie. Strój był szczątkowo zachowany. Na nogach długie czarne wełniane kolanówki. Wiek dziecka określono na 9 lat. W uzębieniu następowała wymiana zębów mlecznych na stałe. Za życia wyróżniły się wszystkie pierwsze stałe zęby trzonowe M1 i nastąpiła wymiana wszystkich zębów siecznych z mlecznych na stałe I1I2. Pozostałe zęby są mleczne. Stan uzębienia był zły, w zębach mlecznych szczęki, po stronie lewej w pierwszym i drugim zębie p1p2 toczyła się próchnica, styecznie do siebie. Podobnie w żuchwie po stronie prawej i tu styecznie do siebie w obu mlecznych zębach p1p2 duże ognisko próchnicy. Nowo wyrżnięte obustronnie w szczęce siekacze były silnie stłoczone, a na ich koronach stwierdzono poprzeczne linie, tzw. *hypoplazję* szkliwa. W oczodole prawym stwierdzono natomiast pierwsze zmiany przerostowe w sklepieniu oczodołów, tzw. *cribra orbitalia*. Oceniając szkielet pod względem patomorfologii stwierdzono: zmiany przerostowe substancji gąbczastej w stropie oczodołów - *cribra orbitalia*, których przyczyną może być anemia wywołana niedoborem żelaza w pożywieniu lub robaczycą (J. Kozak, M. Krenz 1993), oraz stwierdzono zaburzenia w procesie tworzenia szkliwa, niedowapnienie szkliwa w procesie rozwoju zęba - *hypoplazję* szkliwa. Defekt szkliwa przejawia się redukcją normalnej grubości warstwy szkliwa zęba, spowodowany przez czynniki żywieniowe lub chorobowe (J. Kozak, M. Krenz 1993). Są to dobre wskaźniki stresu rozwojowego. Czaszka dziecka była kształtu jajowatego. Pomiarzy czaszki zamieszczono w Tabeli 3. Pomiarzy trzonów kości długich (za życia nasady nie były przyrośnięte do trzonów) umieszczono w Tabeli 9. Wzrost dziecka wyniósł 146,9 cm (patrz Tabela 9). Ustalono, że szczątki należą do starszego dziecka zmarłego w wieku 9 lat. Był to: Karl – Martin von Weiher; geb. 5. Nov. 1920 – gest. 1. Febr. 1929.

TRUMNA 4. W trumnie występowały zeszkieletowane zwłoki starego mężczyzny odziane w jasną kamizelkę z małymi białymi guzikami. Na głowie czapka. Szkielet złożono na trocinach, a głowa spoczęła na poduszce wypełnionej sianem i gazetami. Pomiarzy czaszki zamieszczono w Tabeli 1, pomiary kości długich w Tabeli 7. Wiek

zmarłego można było określić na wiek powyżej 70 lat. Za życia w szczęce były już tylko dwa zęby: lewy kiel i lewy pierwszy ząb przedtrzonowy. W żuchwie było jeszcze 6 zębów: obustronnie wszystkie siekacze i kły – tzw. zęby przednie. Zęby są silnie starte i bardzo przebarwione. Trwał stan zapalny w przyzębiu z torbielą okołokorzeniową prawego pierwszego siekacza żuchwy. Pozostałe zębodoły szczęki i żuchwy całkowicie zobliterowane. Kształt czaszki jajowaty, typowy dla krótkogłowców. Czaszka zmarłego była krótka, o szerokim nosie i wysokich oczodołach (Tabela 1). Stwierdzono złamanie przegrody nosa w lewo. Wzrost wynosił 169,6 cm i pozwala zaliczyć mężczyznę do grupy osobników średniego wzrostu (Tabela 7). Ustalono, że są to szczątki Carla von Weiher zmarłego w wieku 75 lat („geb: 3. August 1795 – gest: 3. Juli 1870”).

W maszynopisie („Krypta grobowa członków rodziny...” z 1998 roku) nastąpiło powtórne wpisanie pod pozycją 1 i pozycją 4 tej samej osoby Carla von Weihera. W trakcie przeprowadzanej identyfikację wychwycono ten błąd, co wywołało pominięcie pozycji 1. Zmarły w trakcie badań i ekspertyz został zakwalifikowany i opisany numerem 4 i tak pozostawiono.

TRUMNA 5. Mieściła zwłoki małego dziecka ubrane w jedwabną (lub z adamaszku?) koszulkę i spodenki, barwy jasnej. Na nóżkach delikatne, już uszkodzone buciki z tekturową podeszwą (opisaną wewnątrz czarnym tuszem cyfrą 2) z tkaniny z jedwabnymi? tasienkami tej samej barwy, co ubranie, zawiązanymi w kokardki. Na stopach delikatne, bawełniane? kolanówki. Na głowie pierwotnie czapeczka wiązana pod brodą tasienką, która zachowała się. Zwłoki dziecka były całkowicie zмумifikowane (fot. 5). Trumna obita jasnym płótnem, wypełniona trocinami, bez tablic. Wokół czaszki dziecka i pod nią gałązki roślin. Całkowita długość szkieletu 63 cm. Uzębienie jeszcze nie widoczne, dopiero w szczęce miały wykluwać się obustronnie, pierwsze młeczne siekacze – il. Wiek dziecka określono na 6-8 miesięcy. Po przeprowadzeniu ustaleń (trumna nieopisana i uszkodzona) zidentyfikowano szczątki jako należące do Johannesesa von Weiher („geb. 20 September 1841 – gest. 1841”).

TRUMNA 6. Zawierała całkowicie zмумifikowane zwłoki starej kobiety ubranej w jedwabną czerwoną suknię, białe długie rękawiczki, koronkowy czepiec i koronkowy szal. Trumna bez tablic, wypełniona trocinami i sianem, w poduszce pocięte gazety i papier. Szkielet należał do kobiety zmarłej w wieku powyżej 60 lat, wyjątkowo tęgiej budowy, silnie obtuszczonej. Twarz owalna, tęga z wydatnym nosem. W toku identyfikacji ustalono, iż szczątki mogą należeć do Julie von Weiher Felstow geborene Kleist (brak danych, co do urodzenia i daty śmierci kobiety).

TRUMNA 7. Zawierała zwłoki całkowicie zмумifikowane starej kobiety. Brak tablic trumiennych. Kobieta niskiego wzrostu, o długości całkowitej w trumnie dochodzącej do około 147-150 cm. We włosach zmarłej tkwił plastikowy grzebień. Szkielet oceniono na wiek powyżej 70 lat. Kobieta była gruba, silnie obtuszczone. Zaobserwowano duże zmiany pokrzywiczne kośćca i stawów barkowych i biodrowych.

Stwierdzono skoliozę kręgosłupa. Wystąpiły deformacje poreumatyczne stawów nadgarstka i palców. Stawy te były opuchnięte i obrzmiałe, być może toczył się w nich stan zapalny. W toku identyfikacji ustalono, iż szczątki mogą należeć do Landrätin Dorothea von Weiher gebor. Heller, verwittw: von Dorne, gestorb: 1840 (brak danych co do daty urodzenia).

TRUMNA 8. Mieściła szczątki starego mężczyzny. Tablica trumienna: Gustav von Weiher aus Felstow. Brak innych informacji. Mężczyzna ubrany był w jasną koszulę, marszczoną z przodu, z kołnierzem również przymarszczonym, o szerokich rękawach schodzących w przymarszczeniu na nadgarstkach. Na dłoniach rękawiczki. Ubrany był w spodnie, pod nimi na miednicy złożona płócienna chusta, a na stopach skarpetki. Zmarły złożony był na sianie. Wzdłuż ramion i bioder z obu stron zmarłego do trumny włożono gałązki z kwiatami w dzwoneczki?. Gałązki ułożone były równoległe do siebie, dzwoneczkami w stronę ciała mężczyzny. Szkielet był z mumifikowany. Długość ciała zmarłego w trumnie wyniosła 176 cm, był osobnikiem wysokiego wzrostu. Czaszka była duża, jajowata, o szerokiej twarzy i bardzo wydatnym nosie. Przegroda nosa złamana w prawo. Rysy twarzy ostre. Całkowity brak uzębienia w szczęce, wszystkie zębodoły już zobliterowane za życia. W zuchwie tkwi jeszcze tylko prawy siekacz. Wiek mężczyzny ustalono na powyżej 70 lat.

TRUMNA 9. Trumna bez oznaczeń zawierała zeszkieleutowane szczątki starego mężczyzny. Pochówek naruszony, w trumnie tylko fragmenty płótna z obiciówki i kokardy. Pomiarzy czaszki zamieszczono w Tabeli 1, pomiary kości długich w Tabeli 7. Czaszka miała kształt jajowaty. Główne szwy czaszkowe były silnie obliterowane. W sklepieniach oczodołów wystąpiła silna zmiana przerostowa – *cribra orbitalia* (silniejsza w lewym oczodole). Za życia w szczęce brak było już zębów, wszystkie zębodoły były zobliterowane. W zuchwie było jeszcze 9 zębów: obustronnie wszystkie zęby przednie – siekacze i kły, a po stronie lewej pierwszy i drugi ząb przedtrzonowy, a po prawej tylko resztki korzenia pierwszego zęba przedtrzonowego. Zęby były starte i przebarwione. Trwa bardzo silny stan zapalny w przyzębiu zuchwy i paradontoza. Potężne przetoki ropne i cysty okołokorzeniowe obu pierwszych zębów przedtrzonowych. Stwierdzono również zmiany dystroficzne wyrostka zębodołowego o nierównomiernym przebiegu z wytworzeniem kieszonki kostnej, lewego kła i drugiego zęba przedtrzonowego, oraz prawego pierwszego zęba przedtrzonowego. Prawdopodobnie taki stan wyrostków zębodołowych był związany z przeniesieniem stanu zapalnego kła i zębów przedtrzonowych na ozębną i dalszą tkankę przyzębia. Średnie obniżenie wyrostków od strony powierzchni policzkowej przedtrzonowców wyniosło 4-5 mm. Wiek zmarłego oceniono na powyżej 60 lat. Czaszka zmarłego była krótka, o wąskim czole, twarzy średnioszerokiej, o wąskim nosie i wysokich oczodołach (Tabela 1). Stwierdzono złamanie przegrody nosa w lewo. Przyżyciowy wzrost ciała wyniósł 174,5 cm i był wysoki (Tabela 7). Ustalono, że mogą to być szczątki mężczyzny zmarłego w wieku 64 lat. Był to: Ludwig Ernst von Weiher aus Groß-Boschpol Landrath zu Lauenburg & Bütow, geb: 1750 – gest: 1814.

TRUMNA 10. Luźno leżące w krypcie zeszkieleutowane zwłoki starszego dziecka. Fragmenty resztek tkanin na tułowiu, wąskie długie rękawy wzdłuż obu górnych kończyn, na dłoniach długie rękawiczki. Barwa ubrania nieokreślona. Pomiarzy czaszki i kości długich zamieszczono w Tabelach – 3 i 9. W szczęcie i zuchwie mleczne uzębienie (20 zębów), oraz pierwsze zęby stałe (8 zębów). Były wszystkie pierwsze stałe zęby trzonowe – M1 oraz, za życia wymieniły się mleczne pierwsze siekacze już na stałe – I1, obustronnie w szczęcie i zuchwie. Na podstawie stanu zrośnięcia kości (wszystkie nasady są niezrośnięte) i stanu uzębienia ustalono wiek dziecka na 8 lat. Płeć dziecka prawdopodobnie żeńska. Wzrost przyżyciowy dziecka ustalono na około 144,2 cm. Obserwacja kośćca pozwala stwierdzić duże zmiany chorobowe u badanego dziecka. Pod względem patomorfologii stwierdzono: zmiany przerostowe substancji gąbczastej w stropie oczodołów - *cribra orbitalia*, stwierdzono zaburzenia w procesie tworzenia szkliwa - *hypoplazję* szkliwa na nowo wyrzniętych stałych siekaczach. Stwierdzono duże zmiany w strukturze kości czołowej jak i kości szczęki, ich zrzeszotowanie. Zmiany te spowodowane były niewątpliwie przez czynniki chorobowe, być może przez robaczycę?. Zmarłe dziecko w trakcie badań nie zostało zidentyfikowane.

TRUMNA 11. Mieściła szczątki starej kobiety, ubranej we współczesną suknię. Tablica trumienna: Adelheid von Weiher geb. von Rexin, Gr. Boschpol, geb. 19.8.1846 – gest. 3.1.1932. Szczątki były częściowo zeszkieleutowane, tułów jak i kości dolnych kończyn z zachowanymi częściami miękkimi, zmumifikowane. Suknia była koloru złoto brązowego, z żorżety z tłoczonym wzorem kwiatowym. Szyta prosto, z kołnierzem szerokim wokół szyi, obszytym złotym tiulem. Na piersi, z przodu zapięcia metalowe (jak „napy”) oraz haftki, przykryte żabotem z marszczonego tiulu. Suknia długa aż do kostek, zdobiona z przodu i z tyłu upiętymi elementami kolistymi z tkaniny, na ramionach i na biodrach. Pod suknią z tej samej tkaniny spodnica obszyta dołem w zakładki, które wystawały spod sukni. Pod spodnicą druga płócienna spodnica, biała, obszywana haftowaną koronką. Na stopach pończochy. Wokół szyi szal. Wystąpił pojedynczy szklany paciorek. Stan zachowania tkanki tłuszczowej wskazywał na dużą otyłość kobiety. W morfologii czaszki wyróżniały się, krótka czaszka o owalnym kształcie, średnio pochylonym czole, twarzy wąskiej, szerokim nosie i wysokich oczodołach. Szwy czaszkowe były całkowicie zobliterowane. Pomiarzy czaszki zamieszczono w Tabeli 2. W oparciu o pomiary kości długich zamieszczone w Tabeli 8, możemy stwierdzić, iż kobieta była średnioroślą. Wzrost przyżyciowy wyniósł 158,9 cm. Analizę uzębienia przeprowadzono tylko dla kości szczęki, stwierdzono brak kości zuchwy. Tylko 6 zębów tkwiło jeszcze w zębodołach, pozostałe zębodoły albo już były zarośnięte albo ich obliteracja dobiegała końca. Pierwsze i drugie siekacze strony prawej i lewej były dobrze zachowane, były duże i białe, z silnie czytelnymi na koronach liniami poprzecznymi po *hypoplazji* szkliwa. Po stronie lewej w siekaczach ognisko próchnicy umiejscowione na powierzchniach żujących i między zębami, stycznie do siebie I1I2. Po prawej stronie w zębodole tkwił szczyptały korzeń kła, a po stronie lewej obecny był jeszcze pierwszy ząb przedtrzonowy. Wiek oceniono na powyżej 80 lat, kierując się stanem obliteracji

szwów czaszkowych, faktem częściowego zaniku wyrostków zębodołowych i silnego ubytku istoty gąbczastej kości ramieniowej.

TRUMNA 12. Kryła zeszkieletowane zwłoki starego mężczyzny. Tablica trumienna: Moritz von Weiher Landrath zu Lauenburg Und Bütow. Brak dat urodzenia i śmierci. Pomiary czaszki i kości zamieszczono w Tabelach 1 i 7. Czaszka kształtu jajowatego. Głowa krótka, o wąskim czole, nosie szerokim i wysokich oczodołach. Główne szwy czaszkowe znacznie i silnie zobliterowane. W szczęce tkwiły jeszcze tylko trzy zęby – prawy sieczny i lewy kieł i pierwszy ząb przedtrzonowy. Pozostałe zębodoły zarośnięte. Zęby strony lewej o silnie startych koronach i toczącej się w nich próchnicy. W żuchwie tylko dwa zęby przedtrzonowe prawej strony, w postaci resztek korzeni tkwiących w zębodołach. Pozostałe zębodoły również zarośnięte. Stwierdzono silne zmiany zwyrodnieniowe na głowach gałęzi żuchwy, które są silnie przyplaszczone i bocznie przesunięte, oraz stan zapalny toczący się na odcinku zębodołów po zębach trzonowych. W tych miejscach trzony żuchwy są silnie rozdęte. W obu torebkach stawów skroniowo-żuchwowych za życia toczyły się znaczne zmiany zwyrodnieniowe. Analizując kościec pozaczaszkowy nie stwierdzono silniejszych zmian degeneracyjnych czy chorobowych oprócz tych, u podłoża, którego wpływ ma starzenie się, czyli wiek biologiczny osobnika. Mężczyzna za życia mierzył 181,3 cm i był wysokiego wzrostu.

TRUMNA 13. Mieściła zwłoki mężczyzny odziane w mundur (?). Zwłoki były częściowo zeszkieletowane. Zmarły ubrany był w długi czarny płaszcz, z dużymi, zdobnymi guzikami w klapach. Na błękitnym tle guzika, orzeł z tarczą rodową. Płaszcz zapinany był na dwa rodzaje brązowych guzików – duże i średnie. Pod płaszczem kamizelka, również zapinana dwoma wielkościami plastikowych guzików i spodnie. Pomiary czaszki i kości zamieszczono w Tabelach 1 i 7. Czaszka kształtu owalnego, średnio długa o wąskim czole, twarzy szerokiej, wąskim nosie i oczodołach wysokich. Wszystkie szwy czaszkowe całkowicie zobliterowane. Szczęka bezzębna charakterystyczna dla wieku starczego. Po utracie zębów następuje zanik części zębodołowej. W żuchwie tkwi tylko jeszcze resztkę korzenia lewego kła. Stwierdzono złamaną przegrodę nosa, w lewo. W całym kręgosłupie osiowym stwierdzono duże zmiany degeneracyjno-zwyrodnieniowe i liczne ślady choroby reumatycznej, typowe dla wieku starczego. W partii miednicy, luźno wystąpiły tkankowe guzy? torbiele, największy był podłużny o średnicy około 4x5 cm. Szkielet należał do bardzo starego mężczyzny – starca zmarłego powyżej 85 roku życia. Mężczyzna był wysokiego wzrostu, mierzył 177 cm. Po wykonaniu analizy ustalono, iż zwłoki mogą należeć do mężczyzny zmarłego w wieku 87 lat. Tablica trumienna: Maximilian von Weiher aus Gr. Boschpol Lejtnant d. [er] R. [eserve], geb. 25. Sept. 1841 – gest. 30. Nov. 1928. Trumna wypełniona na dnie trocinami, miała siano bezpośrednio pod zwłokami i w poduszce. Wszystko pokryte było mazistą substancją.

TRUMNA 14. Szczątki ludzkie jednego osobnika, częściowo z mumifikowane, głównie w dolnym odcinku ciała, były rzucone między trumny. Brak tkanin z odzieży.

Ekspertyza antropologiczna kośćca pozwoliła ustalić płeć osobnika na żeńską. Czaszka zmarłej była kształtu jajowatego o szwach czaszkowych już zobliterowanych. Kobięte cechowała nadkrótka czaszka o wąskim czole i wysokich oczodołach. Pomiar zamieszczono w Tabeli 2. W szczęcie trwała jeszcze obliteracja zębodołu prawego drugiego trzonowca M2, ząb za życia już wypadł. Pozostałe zębodoły już były wygojone i zarośnięte. W zuchwie wystąpiły jeszcze korzenie dwóch lewych zębów: pierwszego przedtrzonowego P1 i drugiego trzonowego M2. Pozostałe zęby wypadły za życia, a ich zębodoły są zobliterowane. Stwierdzono zmiany zniekształcające w lewym stawie skroniowo-żuchwowym. Głowa wyrostka kłykciowego lewego jest dłuższa i szersza – ma 22mm x 9mm, od prawego – 20mm x 7mm, i jest przesunięta i opuszczona na dołek i szyjkę zuchwy. Analiza kości długich szkieletu pozwoliła stwierdzić złamanie trzonu lewej kości ramiennej kobiety. Uraz zadany był w okresie dzieciństwa, gdy kości jeszcze rosły. Złamanie częściowe kości było umiejscowione około połowy długości jej trzonu. W procesie leczenia i gojenia rany nastąpiło częściowe skrzywienie kości i jej wydłużenie. Pomiar kości długich zamieszczono w Tabeli 8. Kość lewa jest kością dłuższą (L=316mm; P=309mm) o większym obwodzie trzonu (L=57mm; P=52mm), ale o mniejszej szerokości nasady dolnej (L=49mm; P= 52mm). Mimo braku kości lewego przedramienia możemy zasugerować, że prawdopodobnie ręka lewa była ręką słabszą. Wzrost przyżyciowy kobiety klasyfikuje ją jako osobę średniorosłą i wynosi 158,9 cm. Zmarła w trakcie badań nie została zidentyfikowana, co do imienia. Wiek ustalono na około 80 lat. Być może jest to zmarła w nieustalonym wieku Caroline von Weiher geb: Gräfin von Denhoff (?Dönhoff). geb.25.?Juni [...] – gest. ?18. ?Juni 18[...].

TRUMNA 15. Zawierała prawie całkowicie z mumifikowane szczątki mężczyzny. Tablica trumienna: Eugen von Weiher aus Zemmin und aus Groß Bischpol Rittmeister a. D. geb. 2. Juli 1797 – gest. 30. November 1876.

Mężczyzna na czaszce miał czarną czapkę. Brak innych tkanin. Czaszka jajowata, średniodługa. Szwy czaszkowe nieczytelne, zachowana skóra. W zuchwie i szczęcie brak uzębienia, wypadły za życia, a zębodoły zarośnięte. Pomiar kości zamieszczono w Tabelach 1 i 7. Mężczyzna był wysokiego wzrostu, mierzył 176,4 cm.

TRUMNA 16. Mieściła zmumifikowane zwłoki pozbawione odzieży, pokryte substancją mazistą, z licznymi larwami owadów. Cały szkielet i trumna wypełniona pierzem kurzym, prawdopodobnie z pierzyny. Głowa częściowo pozbawiona tkanek miękkich, lecz można było wykonać kilka pomiarów (patrz Tabela 1). Czaszka jajowatego kształtu, krótka. Oczodoły wysokie. W szczęcie brak uzębienia, zębodoły zarośnięte. W zuchwie zachowało się 6 zębów: po prawej i lewej stronie drugi siekacz I2, kieł C i pierwszy przedtrzonowy P1. Obustronnie pierwsze sieczne I1 i od drugiego przedtrzonowca P2 do trzecich trzonowców M3 zębodoły są zarośnięte. Zęby w zuchwie są w bardzo złym stanie. Są rozchwiane, o nierównomiernym starciu korony, barwy czarnej (zgnilizny), a w ich zębodołach toczy się ostry stan zapalny i paradontoza. Mumifikacja uniemożliwiła zdjęcie pomiarów pozostałych kości i ocenę ich stanu zdrowia. Ustalono, że zwłoki należą do osobnika płci męskiej, zmarłego w

wieku 70-80 lat. Ułożenie ramion i dłoni zmarłego sugeruje trzymanie pierwotnie jakiegoś przedmiotu, być może szabli, którą wrzucono podczas dewastowania trumien do pochówki starszego dziecka, opisanego numerem 3. Do trumny przymocowana była tablica: Generalin Sophie ?Meuriatte [...] ?olt? Wriber geb. Grafिन von ?Kirorkow aus groß Kolchpol. W trakcie badań nie zidentyfikowano osoby, która była pochowana w tej trumnie. Nieznane jest imię i nazwisko mężczyzny w niej spoczywającego jak i kobiety odpowiadającej napisowi z tablicy trumiennej.

TRUMNA 17. Metalowa, z blaszanymi ścianami, bez oznaczeń. Mieściła szczątki starej kobiety ubranej w tiul na głowie (fot. 6), długą suknię przymarszczoną na piersi z kokardą pod piersią, i „kaftan” obszyty tiulem, nałożony na suknię. Suknia była ze złotego jedwabnego atlasu ze stylizowanym ornamentem geometrycznym z rombów? Pod suknią bawełniana gruba spódnica obszyta koronką. Na nogach brązowe pończochy z wzorzystym wykończeniem. Zmarła ułożona na bawełnianej tkaninie, takiej jak kaftan i spódnica, przykrywającej płócienną obiciówkę trumny. Tkanina obszyta była tiulem. Liczba tkanin jak i rodzaj trumny spowodował, że szkielet jak i ubranie pokrywała mazista substancja pleśni i grzybów, z licznymi martwymi larwami owadów. Stan zachowania kośćca uniemożliwił wykonanie wielu pomiarów jak i ocen. Pomiary czaszki i kości zamieszczono w Tabelach 2 i 8. Czaszka kształtu owalnego, była krótka o średnio szerokim czole, szerokiej twarzy, średnim nosie i wysokich oczodołach. Wszystkie szwy czaszkowe całkowicie zobliterowane. Szczeka i zuchwa były bezzębne ze starości. Nastąpił zanik części zębodołowej, po utracie zębów. Wysokość trzonu zuchwy osiągnęła najniższy z badanych wyników dla tej rodziny gn-id 18 mm (Tabela 2). Stwierdzono znaczne zmiany zwyrodnieniowe gałęzi zuchwy. W całym kręgosłupie i w głównych stawach szkieletu stwierdzono typowe dla starości zmiany reumatyczne w postaci zwyrodnienia chrząstek stawowych bioder, kolan, barków, palców, nadgarstków i kręgosłupa. Zmiany reumatyczne przyjęły postać szorstkiej powierzchni stawowej z miejscami zagęszczonej struktury kości i z ubytkami lub naroślami kostnymi na obrzeżach stawów. Stwierdzono uraz prawego nadgarstka, wygojony. Staw pozostał jednak zniekształcony. Pod względem oceny budowy anatomicznej kobieta była masywnej budowy ciała i wysokiego wzrostu. Mierzyła 175,1 cm (Tabela 8). Stan zachowania kośćca, jego zagrzybienie i zawilgocenie, uniemożliwia bardziej szczegółową analizę. Uznano, że zmarła w chwili śmierci miała powyżej 80 roku życia. Do czasu zakończenia badań nie udało się zidentyfikować osoby pochowanej w metalowej trumnie.

TRUMNA 18. Metalowa, z blaszanymi ścianami, ze szklaną szybą na wysokości twarzy zmarłego, bez oznaczeń. Zawartości trumny nie udało się ustalić i przypisać konkretnemu członkowi rodu Weiherów. Szczątki zeszkieletonowane były przemieszane, a trumna wypełniona była wapnem, które pokrywało trociny jak również cały pochówek. Szkielet należał do młodej kobiety, ubranej w długą, sięgającą znacznie poniżej stóp suknię. Wzorzysty atlas jedwabny, ze stylizowanym ornamentem był obszyty tiulem malowanym w kompozycje kwiatów. Góra sukienki była dopasowana, zdobiona kokardą przy szyi. Pod suknią krótka halka do kolan. Halka górą miała

wszyty karczek zapinany na małe, jasne guziki wykonane z nici. Na nogach zmarłej wełniane, zielone skarpety. Zmarła była osoba młoda, o twarzy pociągłej z wydatnym nosem, ostrych rysach twarzy i pełnym uzębieniu, blisko osadzonym (fot. 7). Czaszkę miała jajowatą, średnio długą, o czole szerokim, twarzy średnio szerokiej, wąskim nosie i wysokich oczodołach (Tabela 2). Wszystkie szwy czaszkowe były otwarte, nie trwała jeszcze ich obliteracja. W żuchwie i szczęcie, za życia wyróżniły się wszystkie stałe zęby w liczbie 28, oprócz zębów mądrości M3. Czas ich wyrzynania przypada na około 25 rok życia. Zęby były duże, białe, bardzo zadbane. Uzębienie szczęki było zdrowe, bez zmian w przyzębiu, natomiast w uzębieniu żuchwy strony lewej, w koronie pierwszego zęba trzonowego M1 duża zmiana popróchnicza połączona ze stanem zapalnym w postaci ropnej torbieli w zębodole. Na zębach nie stwierdzono starcia koron. Kości szkieletu postkranialnego nie miały zakończonego zrostu nasad z trzonami, proces przyrastania jeszcze się toczył, a ślady zrastania były czytelnie na kościach. Dlatego nie wszystkie kości kończyn mają wykonane całkowite pomiary długościowe – patrz Tabela 8. W oparciu o dane metryczne kończyn zrekonstruowano wzrost przyżyciowy zmarłej, który wyniósł 174,5 cm. Była ona osobą wysokiego wzrostu. W oparciu o dane morfologiczne ustalono wiek zmarłej na wiek młodzieńczy. Dziewczyna zmarła w wieku *Juvenis*, tj. około 18-20 roku życia. Na szyjkach kości udowych stwierdzono silne zmiany w strukturze tych kości, ich znaczne miejscowe rozrzedzenie i porowatości. Podobne zmiany zaobserwowano na szyjkach anatomicznych obu kości ramieniowych i na końcu bliższym i dalszym obu kości strzałkowych.

TRUMNA 19. Trumna drewniana bez tablicy trumiennej, wyściełana płócienną obiciówką przykrywającą trociny pod zwłokami i w poduszce, obszyta jasnymi koronkami wewnątrz i na zewnątrz trumny. Zawiera bardzo słabo zachowane zeszkieleutowane zwłoki dziecka. Stwierdzono brak czaszki, wystąpiła tylko żuchwa i szkielet postkranialny. Pomiary zamieszczono w Tabeli 3 i 9. Pierwotnie dziecko, dziewczynka pochowana została w blado różowej, jedwabnej długiej sukience o szerokich rękawach. Dół sukni jak i rękawy wykończono mankietem z obszyciem. Na poduszce zalegały długie jasne włosy dziecka. A wokół „twarzy” dziewczynki leżały gałązki bukszanu (o dużych liściach). W trumnie luźne listki roślin i gałązki, zdrewniałe łądźki. W żuchwie obok zębów mlecznych stwierdzono pierwsze zęby stałe: M1 zęby trzonowe i trwa wyrzynanie się pierwszych stałych jedynek I1 (mleczne już wypadły). Kości długie mają nie przyrosłe nasady do trzonów. Wzrost dziecka wyliczono na 138 cm. Wiek dziecka w oparciu o analizę uzębienia i rozwój kości długich określono na 7 lat. Na kośćcu nie zaobserwowano zmian chorobowych, brak czaszki uniemożliwił uszczegółowienie tej oceny. Do czasu zakończenia badań nie udało się zidentyfikować pochowanej w trumnie dziewczynki.

TRUMNA 20. W małej drewnianej trumnie, szkielet małego dziecka w ubranku zachowanym tylko na wysokości tułowia. Koszulka i prawdopodobnie spodenki, zapinane na dwa pasmanteryjne (6mm) białe guziki o czterech dziurkach. Wokół czaszki gałązki roślin. Delikatna czaszka o nie całkowicie zarośniętym ciemiączku

przednim. Ciemiączko przednie zarasta około drugiego roku życia. Brak wyrostków sutkowych – nie rozwijają się one przed drugim rokiem życia. W żuchwie wykluły się wszystkie zęby mleczne, prawe i lewe ili2cp1p2, w sumie 10 zębów. W szczęcie trwa jeszcze wykluwanie drugich mlecznych zębów trzonowych p2. Na siekaczach czytelne ślady po *hypoplazji* szkliwa (fot. 8). Wykonano pomiary długości trzonów kości kończyn – patrz Tabela 9. Nasady jak i łuki i trzony kręgów są niezrośnięte. Wzrost wyliczony z pomiarów trzonów kości kończyn wyniósł 80,2 cm. Analizując budowę trzonów kości kończyn dolnych, zwłaszcza kości udowych i piszczelowych stwierdzono silne, pałąkowate, przednie wygięcie trzonów. Chorobę taką, opisywaną jako krzywica, wywołuje niedobór witaminy D, będący przyczyną zaburzeń w gospodarce wapniowej. Krzywica może przebiegać w różnym nasileniu i pozostawia słabiej lub silniej wyrażone zmiany w układzie kostnym. Występuje w okresie pierwszych czterech lat życia i w budowie kośćca podczas jego rozwoju, powoduje jego zmiękczenie i deformację, szczególnie kończyn. Długotrwała choroba powoduje również zmiany w układzie kostnym. Zmiany te polegają m.in. na przeroście substancji gąbczastej kości. W stropie oczodołu dziecka zaobserwowano niewielką zmianę przerostową – *cribra orbitalia*. Analiza antropologiczna pozwala określić wiek dziecka na około 2 lata. Szczątki zidentyfikowano w oparciu tablicę trumienną. Był to: Herman von Weiher, April 1835-1837. Zmarłe dziecko spoczywało na ostrużnach drewna, wódrach i sianie pokrytym intensywną mazistą substancją

Przedstawiona charakterystyka antropologiczna rodu Weiherów nie jest pełna. Stan zachowania zwłok, zwłaszcza ich mumifikacja uniemożliwił bardziej dokładne ekspertyzy. Lecz wyniki tych badań mogą stanowić podstawę do szczegółowych studiów antropologicznych czy medycznych przedstawicieli tego lub innych rodów żyjących od XVIII do XX wieku, a pochowanych w wielu kryptach rodzinnych badanych współcześnie kościołów.

Wszystkie fotografie z Archiwum Muzeum we Wdzydzach Kiszewskich.

TABELA:

Tabela 1. Wartości wybranych cech metrycznych¹ czaszek i zuchw męskich (w mm).

Nr grobu	4	9	12	13	15	16
Wiek/ Cecha	75 lat	powyżej 60 lat	powyżej 70 lat	87 lat	79 lat	70-80 lat
g-op(1)	193	187	184	194	200	190
eu-eu(8)	155	158	154	152	156	166
ft-ft(9)	-	98	99	98	-	-
ba-b(17)	-	-	-	-	-	-
ek-ek(44)	98	98	98	97	-	102
zy-zy(45)	-	137	-	133	-	-
n-pr(48)	59	72	66	66	-	-
mf-ek(51)	39	42	44	38	-	43
sbk-spa(52)	38	39	38	35	-	37
apt-apt(54)	24	23	30	20	-	30?
n-ns(55)	46	59	56	51	-	-
obwód	551	539	535	538	567	563
kdl-kdl(65)	123	125	129	123	-	129
go-go(66)	100	101	107	103	-	107
gn-go(68)	86	91	81	79	-	-
gn-id(69)	32	34	20	26	-	29
szer.ram.(71)	30/29	25/26	23/24	31/28	-/-	24/24
Wskaźniki						
szerokościowo- długościowy	80,31	84,49	83,69	78,35	78,00	87,36
czołowo- szerokościowy	-	62,02	64,28	64,47	-	-
wysokościowo- szerokościowy	-	-	-	-	-	-
Hrdlički-Kóčki						
górnio-twarzowy	-	52,55	-	49,62	-	-
nosowy	52,17	38,98	53,57	39,21	-	-
oczodołowy	97,43	92,85	86,36	92,10	-	86,04

¹ pomiary wykonano według R. Martina (1957)

Tabela 2. Wartości wybranych cech metrycznych czaszek i żuchw żeńskich (w mm).

Nr grobu	2	11	14	17	18
Wiek/ Cecha	78 lat	86 lat	około 80 lat	powyżej 80 lat	około 20 lat
g-op(1)	179	182	181	180	188
eu-eu(8)	153	148	154	151	148
ft-ft(9)	92	102	96	102	108
ba-b(17)	125	-	-	-	-
ek-ek(44)	93	-	-	97	101
zy-zy(45)	126	127	-	130	-
n-pr(48)	58	70	-	59	70
mf-ek(51)	38	40	36	40	36
sbk-spa(52)	38	35	33	38	36
apt-apt(54)	24	25	24	25	21
n-ns(55)	50	45	-	51	49
obwód	521	520	533	527	531
kdl-kdl(65)	118	-	122	122	120
go-go(66)	92	-	92	104	103
gn-go(68)	76	-	77	82	85
gn-id(69)	20	-	25	18	29
szer.ram.(71)	25/25	-/-	-/-	25/25	32/30
Wskaźniki					
szerokościowo- długościowy	85,47	81,31	85,08	83,88	78,72
czołowo- szerokościowy	60,13	68,91	62,33	67,54	72,97
wysokościowo- szerokościowy Hrdlički-Kóčki	75,30	-	-	-	-
górnio-twarzowy	46,03	55,11	-	45,38	-
nosowy	48,00	55,55	-	49,01	42,85
oczodołowy	100,00	87,50	91,66	95,00	100,00
pojemność czaszki (w cm ³)	1584,8	-	-	-	-

Tabela 3. Wartości wybranych cech metrycznych czaszek i zuchw dziecięcych (w mm).

Nr grobu	3	10	19
Wiek/ Cecha	9 lat	8 lat	7 lat
g-op(1)	176	174	-
eu-eu(8)	142	150	-
ft-ft(9)	97	93	-
ek-ek(44)	85	87	-
zy-zy(45)	121	-	-
n-pr(48)	62	-	-
mf-ek(51)	36	36	-
sbk-spa(52)	28	33	-
apt-apt(54)	21	22	-
n-ns(55)	42	-	-
obwód	514	510	-
kdl-kdl(65)	110	101	103
go-go(66)	86	79	85
gn-go(68)	76	67	69
gn-id(69)	24	23	25
szer.ram.(71)	27/27	26/25	26/27

Tabela 4. Charakterystyki statystyczne cech pomiarowych czaszek.

L.p.	Cecha	Czaszki męskie				Czaszki żeńskie			
		N	$\bar{x}$	min-max	S	N	$\bar{x}$	min-max	S
1.	g-op (1)	6	191,3	184-200	5,64	5	182,0	179-188	3,53
2.	eu-eu (8)	6	156,8	152-166	4,91	5	150,8	148-154	2,77
3.	ft-ft (9)	3	98,3	98-99	0,57	5	100,0	92-108	6,16
4.	ba-b (17)	-	-	-	-	1	125,0	-	-
5.	ek-ek (44)	5	98,6	97-102	1,94	3	97,0	93-101	4,00
6.	zy-zy (45)	2	135,0	133-137	2,82	3	127,6	126-130	2,08
7.	n-pr (48)	4	65,7	59-72	5,31	4	64,2	58-70	6,65
8.	mf-ek (51)	5	41,2	38-44	2,58	5	38,0	36-40	2,00
9.	sbk-spa (52)	5	37,4	35-39	1,51	5	36,0	33-38	2,12
10.	apt-apt (54)	5	25,4	20-30	4,44	5	23,8	21-25	1,64
11.	n-ns (55)	4	53,0	46-59	5,71	4	48,7	45-51	2,62
12.	obwód	6	548,8	535-567	13,71	5	526,4	520-533	5,81
13.	kdl-kdl (65)	5	125,8	123-129	3,03	4	120,5	118-122	1,91

14.	go-go (66)	5	103,4	100-107	3,04	4	97,7	92-104	6,65
15.	gn-go (68)	4	84,2	79-91	5,37	4	80,0	76-85	4,24
16.	gn-id (69)	5	28,2	20-34	5,49	4	23,0	18-29	4,96
17.	szer. ram. (71)	5/5	26,6 26,2	23-31 24-29	3,64 2,28	3/3	27,3 26,6	25-32 25-30	4,04 2,88

Tabela 5. Charakterystyki statystyczne cech ilorazowych (wskaźników) czaszek męskich.

Wskaźniki	N	$\bar{x}$	min-max	S
Szerokościowo- długościowy	6	82,03	78,00-87,36	3,74
Czołowo- szerokościowy	3	63,59	62,02-64,47	1,36
Wysokościowo- szerokościowy Hrdlički-Kóčki	-	-	-	-
Górno-twarzowy	2	51,08	49,62-52,55	2,07
Nosowy	4	45,98	38,98-53,57	7,97
Oczodołowy	5	90,95	86,04-97,43	4,79

Tabela 6. Charakterystyki statystyczne cech ilorazowych (wskaźników) czaszek żeńskich.

Wskaźniki	N	$\bar{x}$	min-max	S
Szerokościowo- długościowy	5	82,89	78,72-85,47	2,84
Czołowo- szerokościowy	5	66,37	60,13-72,97	5,16
Wysokościowo- szerokościowy Hrdlički-Kóčki	1	75,30	-	-

Górno-twarzowy	3	48,84	45,38-55,11	5,43
Nosowy	4	48,85	42,85-55,55	5,21
Oczodołowy	5	94,83	87,50-100,00	5,41

Tabela 7. Wartości wybranych cech metrycznych męskich kości długich (w mm).

Nr grobu	4	9	12	13	15
Wiek/ Kość: prawa/lewa	75 lat	powyżej 60 lat	powyżej 70 lat	87 lat	79 lat
<i>clavicula</i>					
długość najw.(1) P	-	-	167	-	-
L	-	159	-	-	-
<i>humerus</i>					
długość najw.(1) P	316	349	367	-	-
L	319	344	354	334	-
najmn.obw.(7) P	66	63	60	-	-
L	67	61	62	65	-
<i>ulna</i>					
długość najw.(1) P	259	264	284	285	-
L	256	263	287	274	-
<i>radius</i>					
długość najw.(1) P	243	249	266	264	-
L	239	248	269	257	-
<i>femur</i>					
długość najw.(1) P	450	-	496	474	-
L	449	482	509	479	468
obw.w śród.(8) P	91	-	89	94	-
L	91	89	88	94	101
<i>tibia</i>					
długość najw.(1) P	372	394	419	403	-
L	370	-	424	402	400
szer. najw. nasady P bliższej (3)	81	82	82	77	-
L	81	-	81	78	82
<i>fibula</i>					
długość najw.(1) P	-	-	406	-	-
L	-	385	407	390	393
Wysokość ciała (w cm)	169,6	174,5	181,3	177,0	176,4

wg. metody	P	169,9	175,1	181,0	178,1	-
M.Trotter,G.Gleser	L	169,3	173,9	181,5	176,0	176,4

Tabela 8. Wartości wybranych cech metrycznych żeńskich kości długich (w mm).

Nr grobu	2	11	14	17	18	
Wiek/ Kość: prawa/lewa	78 lat	87 lat	około 80 lat	powyżej 80 lat	około 20 lat	
<i>clavicula</i>						
długość najw.(1) P	-	-	142	-	-	
L	-	139	141	-	-	
<i>humerus</i>						
długość najw.(1) P	301	301	309	-	-	
L	297	300	316?	-	340	
najmn. obw.(7) P	56	60	52	-	-	
L	55	60	57?	-	60	
<i>ulna</i>						
długość najw.(1) P	234	239	233	270	269	
L	230	237	-	296	-	
<i>radius</i>						
długość najw.(1) P	211	227	216	-	255	
L	214	-	-	250	-	
<i>femur</i>						
długość najw.(1) P	448	-	-	-	485	
L	448	-	-	486	-	
obw.w środ.(8) P	74	-	-	92	84	
L	71	-	-	91	-	
<i>tibia</i>						
długość najw.(1) P	367	-	-	-	-	
L	369	-	-	-	404	
szer. najw. nasady P bliższej (3)	76	-	-	-	-	
L	72	-	-	-	79	
<i>fibula</i>						
długość najw.(1) P	348	345	-	-	-	
L	351	-	-	-	391	
Wysokość ciała (w cm)	161,0	159,7	158,9	175,1	174,5	
wg metody	P	161,0	160,5	158,9	173,0	174,0
M.Trotter,G.Gleser	L	161,0	158,9	-	177,2	175,0

Tabela 9. Wartości wybranych cech metrycznych trzonów kości długich dzieci (w mm).

Nr grobu	3	10	19	20
Wiek/ Kość: prawa/lewa	9 lat	8 lat	7 lat	2 lata
<i>humerus</i>				
długość najw.(1) P	-	199	-	99
L	238	197	212	102
<i>ulna</i>				
długość najw.(1) P	186	157	-	87
L	187	162	171	88
<i>radius</i>				
długość najw.(1) P	175	140	-	78
L	179	143	159	79
<i>femur</i>				
długość najw.(1) P	-	312	-	127
L	323	317	289	128
obw.w śród.(8) P	-	-	-	-
L	60	-	60	-
<i>tibia</i>				
długość najw.(1) P	-	222	-	109
L	274	224	238	111
<i>fibula</i>				
długość najw.(1) P	-	219	-	103
L	259	220	235	103
Wysokość ciała (w cm)	146,9	144,2	138,0	80,2

Tabela 10. Charakterystyki statystyczne bezwzględnych cech pomiarowych męskich kości długich i przyżyciowa wysokość ciała.

Pomiar wg Martina (w mm)	N		Pomiar P			Pomiar L		
	P	L	$\bar{x}$	min-max	S	$\bar{x}$	min-max	S
Obojczyk M-1	1	1	167,0	-	-	159,0	-	-
Kość ramieniowa M-1 M-7	3	3	344,0	316-367	25,86	337,7	319-354	14,93
	3	4	63,0	60-66	3,00	63,7	61-67	2,75
Kość łokciowa M-1	4	4	273,0	259-285	13,44	270,0	256-287	13,54
Kość promieniowa M-1	4	4	255,5	243-266	11,26	253,2	239-269	12,81
Kość udowa M-1 M-8	3	5	473,3	450-496	23,00	477,4	449-509	21,89
	3	5	91,3	89-94	2,51	92,6	88-101	5,22
Kość piszczelowa M-1	4	4	397,0	372-419	19,61	399,0	370-427	22,18

M-3	4	4	80,5	77-82	2,38	80,5	78-82	1,73
Kość strzałkowa M-1	1	4	406,0	-	-	393,0	385-407	4,24
Wzrost (w cm)	4	5	176,0	169,9-181,0	4,74	175,4	169,3-181,5	4,41

Tabela 11. Charakterystyki statystyczne bezwzględnych cech pomiarowych żeńskich kości długich i przyżyciowa wysokość ciała.

Pomiar wg Martina (w mm)	N		Pomiar P				Pomiar L		
	P	L	$\bar{x}$	min-max	S	$\bar{x}$	min-max	S	
Obojczyk M-1	1	2	142,0	-	-	140,0	139-141	1,41	
Kość ramieniowa M-1	3	4	303,6	301-309	4,61	313,5	297-340	19,68	
M-7	3	4	56,0	52-60	4,00	58,0	55-60	2,44	
Kość łokciowa M-1	5	3	249,0	233-270	18,85	254,3	230-296	36,25	
Kość promieniowa M-1	4	2	227,2	211-255	19,67	232,0	214-250	25,45	
Kość udowa M-1	2	2	466,5	448-485	26,16	467,0	448-486	26,87	
M-8	3	2	83,3	74-92	9,01	81,0	71-91	14,14	
Kość piszczelowa M-1	1	2	367,0	-	-	386,5	369-404	24,74	
M-3	1	2	76,0	-	-	75,5	72-79	4,95	
Kość strzałkowa M-1	2	2	346,5	345-348	2,12	371,0	351-391	28,28	
Wzrost (w cm)	4	3	166,7	158,9-174,0	7,88	171,0	161,0-177,2	8,78	

BIBLIOGRAFIA

- Dzięcielski M.
1998 Weitherowie z linii Tymińskiej w XIV – pocz. XX wieku. Szkic genealogiczny, s. 33-49.
- Gładkowska-Rzeczycka J.
1989 Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.
- Kozak J., Krenz M.
1993 Występowanie *cribra orbitalia* i *hypoplazji* szkliva w średniowiecznej populacji Kołobrzegu, Człowiek w czasie i przestrzeni, J. Gładkowska-Rzeczycka (red.), Gdańsk, s. 376-380.
- Martin R., Saller K.
1957 Lehrbuch der Anthropologie, Stuttgart.
- Piontek J.
1985 Biologia populacji pradziejowych, UAM, Poznań.
- Strzałko J.
1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, PAN, t. 37, z. 2, s. 295-314.
- Strzałko J., Henneberg M.
1975 Określanie płci na podstawie szkieletu, PAN, t. 41, z. 1, s. 105-126.

Fot. 1 Prace identyfikacyjne w zdemontowanym wnętrzu kościoła ewangelickiego w Bożympolu Wielkim.
Photo 1 Identifikationsarbeiten im demontierten Innern der evangelischen Kirche in Bożepole Wielkie

Fot. 2 Trumny rodu Weiherów po wyniesieniu z krypty grobowej.
Photo 2 Särge der Familie Weiher nach deren Herausragen aus der Grabkammer

Fot. 3 Trumna Księżnej KAroliny zmarłej w wieku 78 lat. Caroline Prinzessin zu Hohenzollern - Hechingen geborene von Weiher. geboren d. 19. Dezember 1782 gesteboren d. 15. February 1860

Photo 3 Sarg der Prinzessin Caroline, die im 78. Lebensjahr gestorben ist. Caroline Prinzessin zu Hohenzollern - Hechingen geborene von Weiher. geboren d. 19. Dezember 1782 gesteboren d. 15. February 1860

Fot. 4 Czaszka Księżnej, widok z boku. Caroline Prinzessin zu Hohenzollern geborene von Weiher.

Photo 4 Schadel der Prinzessin. Seitenansicht. Caroline Prinzessin zu Hohenzollern geborene von Weiher.

Fot. 5 Zwłoki dziecka zmarłego w wieku 6-8 m-cy. Johannes von Wieher, geb. 20 September 1841 gest. 1841.
Photo 5 Leiche eines im 6-8. Lebensmonat gestorben Kindes. Johannes von Wieher, geb. 20 September 1841 gest. 1841.

Fot. 6 Czaszka starej kobiety, zmarłej powyżej 80 roku życia., ubrana w tiul?
Photo 6 Schädel einer älteren, über 80. Lebensjahr gestorbenen Frau, mit Tüll bekleidet?

Fot. 7 czaszka kobiety zmarłej w wieku 18-20 lat, widok z boku.
Photo 7 Schädel einer um 18-20. Lebensjahr gestorbenen Frau, Seitenansicht

Fot. 8 mleczne zęby sieczne z *hypoplazią* szkliwa. Herman von Weiher, April 1835-1837.
Photo 8 Milch-Schneidezähne mit Schmelzhypoplasie. Herman von Weiher, April 1835-1837